

УДК 338.436

Яворська Т.І, д.е.н., професор,
кафедра економіки підприємств,
Таврійський державний агротехнологічний університет
Франчук І. Б., к.е.н., доцент
кафедра менеджменту,
Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІ СТРУКТУРИ

Анотація. Розглянуто соціально-економічні передумови становлення особистих селянських господарств як суб'єктів підприємницької діяльності. Виділено основні стримуючі чинники їхнього розвитку як повноцінної складової аграрного сектору. Показано приклад диференціації особистих селянських господарств за рівнем доходу від продажу сільськогосподарської продукції. Наведено основні напрями, інституційні передумови та можливості трансформації особистих селянських господарств у підприємницькі структури.

Ключові слова: особисті селянські господарства, підприємництво, особисті селянські господарства товарного спрямування, трансформація особистих селянських господарств.

Постановка проблеми. Аналіз довгострокової політики аграрного розвитку більшості розвинутих держав підтверджує, що така політика базується на концепції сталого розвитку, яка передбачає підвищення якості життя нинішнього і наступних поколінь, що оцінюється, виходячи із системи комплексних соціальних, екологічних й економічних показників. У цьому контексті треба визначити й ефективність функціонування усіх організаційно-правових форм сільського господарювання. Визнано, що у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства України ключову роль відіграють малі форми господарювання, зокрема особисті селянські господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасних особливостей функціонування особистих селянських господарств, формування їх правового та соціально-економічного статусу знайшли своє відображення в працях таких вчених-економістів як В. К. Збарського, Ю. П. Макаренка, М. Й. Маліка, В. Я. Месель-Веселяка, І. В. Свиноуса, О. М. Онищенко, І. В. Прокопи, В. В. Юрчишина та ін.

Проте, на нашу думку, потребують подальшого вивчення сучасні тенденції розвитку особистих селянських господарств як сукупності неоднорідних господарюючих суб'єктів, вагома частка яких здійснює свою діяльність за принципами вільного підприємництва.

Формулювання цілей статті. Дослідження формування особистих селянських господарств вимагає визначення напрямів їх трансформації у відповідності до характеру виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції та можливості надання інших послуг. Мета роботи полягає у визначенні перспектив функціонування особистих селянських господарств як складової аграрного підприємництва та ролі державних інститутів у їхньому подальшому розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна політика в Україні, на противагу країнам з ринковою економікою, поки що спирається на ідеології, яка відображає інтереси монополістів і великих господарств. Тільки в останні роки держава почала декларувати розвиток сільського господарства за трьома напрямками. Першим напрямом залишався розвиток великотоварного виробництва, другим – фермерства і третім — господарств приватного сектору. Проте дієвих кроків щодо реалізації аграрної політики щодо другого та третього напрямів на практиці не відбувалося.

Між тим особисті селянські господарства, або ж господарства приватного сектору на сьогодні володіють багатьма господарськими характеристиками, що відображають їхній потенціал як товаровиробників і підприємців. По-перше, ділянки, які використовуються особистими селянськими господарствами перевищують встановлену Земельним

кодексом України граничну для сільських присадибних ділянок площу (0,25 га). По-друге, наприклад у 2012 році, 46,1 % цих господарств розширили своє землекористування понад граничну норму особистих селянських господарств, визначену Земельним кодексом України (2 га). По-третє, можливості зазначеного розширення площ супроводжуються певними ознаками капіталізації, представленими тенденцією до розширення власної технічної бази та використання сторонньої робочої сили. У 2012 році господарства населення виробили картоплі понад 90%, овочів – 86%, молока – 78%, м'яса яловичини – 75% та свинини – 57% [8]. У поєднанні зі зростанням товарності виробленої продукції та чисельності членів особистих селянських господарств, для яких вони стали єдиним видом зайнятості, це свідчить про наявність у частини з них складових підприємницької діяльності [1].

Водночас, особисті селянські господарства згідно Закону України «Про особисте селянське господарство» не є підприємницькими структурами. Вони у даному законі визначені як такі, що проводять господарську діяльність « без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму» [5].

Аналіз реальної практики функціонування особистих селянських господарств протягом останніх років дозволив виділити основні стримуючі чинники їхнього розвитку як повноцінної складової вітчизняного аграрного сектору. До них можна віднести низьку частку обстежених господарств, які займаються сільськогосподарською діяльністю; відсутність даних про економічну ефективність сільськогосподарської діяльності, що в поєднанні з першим чинником по суті переводить особисті селянські господарства в розряд тіньової економіки; залишки синдрому «підсобності», нав'язаного особистим

селянським господарствам за часів колгоспно-радгоспного господарювання; практичне витіснення їх із системи державної підтримки сільського господарства; ігнорування потреб особистих селянських господарств у процесі формування ринкової інфраструктури аграрного сектору; непорядкованість трудового статусу осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах, виведення їх за межі системи державного соціального страхування.

Неоднорідність господарств населення щодо напрямів та мети господарської діяльності вимагає, на нашу думку, їхньої чіткої диференціації. У типології сімейних ферм США базовим критерієм визначення ферми є показник обсягу продажу сільськогосподарської продукції, згідно з яким фермою вважається господарство, виручка від реалізації сільськогосподарської продукції якого становить не менше 1 тис. дол. на рік.

За дослідженнями І.В. Прокопи, Т.В. Беркути та М. Г. Бетлій господарства сільського населення за рівнем доходу від продажу сільськогосподарської продукції розподіляються так: споживчі – 37%, товарні – 25, зі змішаним характером – 38%. За більш уточненим викладеним методичним підходом авторів можна оцінити частку господарств товарного типу на рівні 26–27%, частка споживчих господарств становить 47–50%, змішаного типу – 23–27% [3].

Отже майже половину селянських господарств можна розглядати як споживчі, понад 1/4 – як господарства товарного типу і ще близько 1/4 – як господарства змішаного типу. Напрями трансформації особистих селянських господарств у структури підприємницького типу наведено на рисунку 1.

Особисті селянські господарства споживчого типу, які в міру тих чи інших причин не можуть займатися сільськогосподарською діяльністю мають можливість, наприклад, надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму. Право особистих селянських господарств займатися сільським зеленим туризмом, як уже згадувалося вище, визначено в статті 1 Закону України «Про особисте селянське господарство», № 742 від 15.05.2003 р. [5].

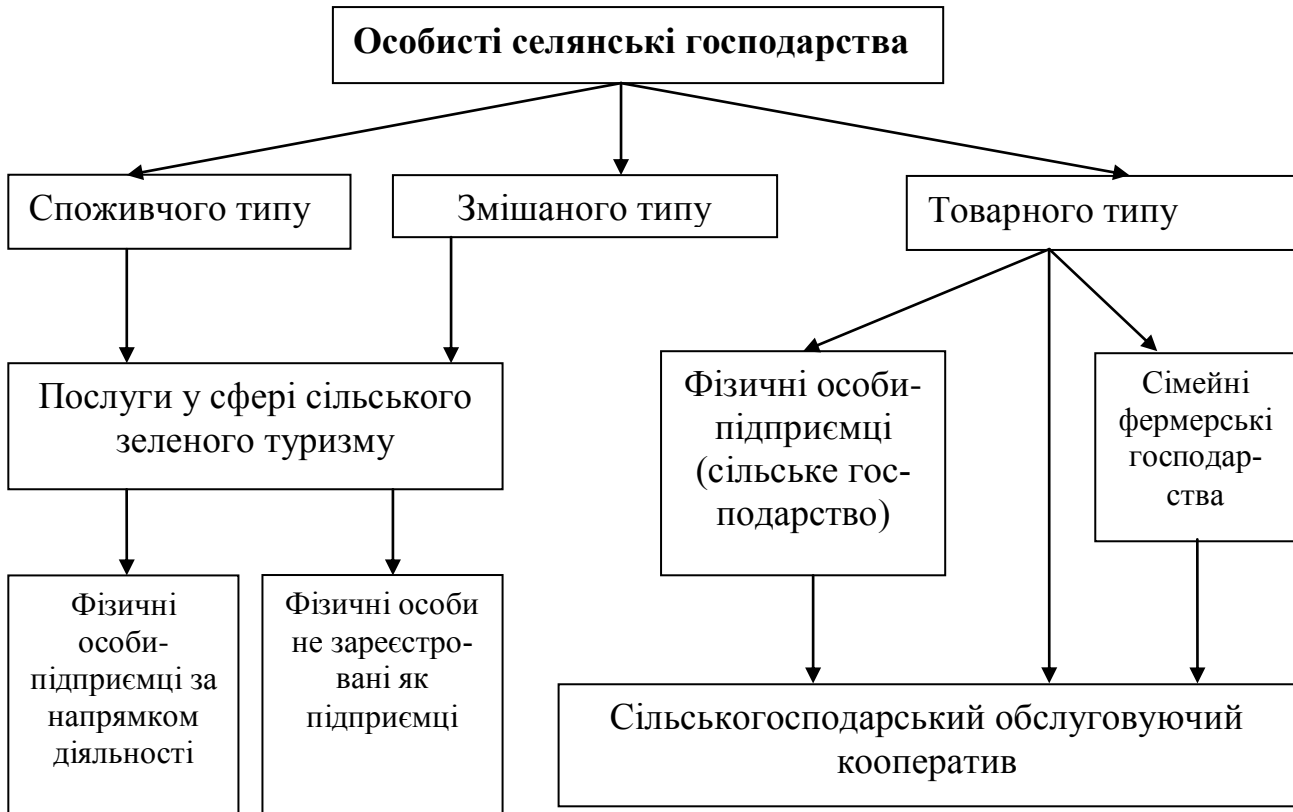

Рис. 1. Напрями трансформації особистих селянських господарств у підприємницьку структуру

Джерело: авторська розробка.

Сільський зелений туризм як вид діяльності, що не відноситься до підприємницької, включає, зокрема, надання послуг з розміщення та харчування туристів. Для надання послуг із розміщення та харчування туристів власнику садиби не обов'язково реєструватися як приватному підприємцю (стаття 9 Закону України «Про туризм») [6].

Особисті селянські господарства споживчого типу можуть зареєструватися як фізичні особи-підприємці і надавати ширше коло послуг у сфері сільського зеленого туризму, наприклад організувати туристичний супровід тощо. Наявність бізнес-плану надає можливість власникам таких господарств одержати дотацію безробітним на започаткування власної справи у сфері сільського зеленого туризму.

Особисті селянські господарства змішаного типу також можуть надавати послуги у сфері сільського зеленого туризму паралельно із виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції. Оскільки поєднувати такі різні види діяльності важко, та-

ким господарствам доцільно об'єднуватися між собою, створювати обслуговуючі кооперативи.

Найбільше шансів трансформуватися у підприємницьку структуру мають особисті селянські господарства товарного спрямування. Дослідження свідчать, що особисті селянські господарства, які намагаються збути свою продукцію, втрачають 6-10 % доходу в порівнянні з фермерськими господарствами [9].

Найбільш реальним кроком у підвищенні ефективності діяльності особистих селянських господарств товарного спрямування є трансформація їх фермерські господарства та реєстрація приватними підприємцями. Такі господарства можуть вести свою діяльність без офіційної реєстрації, окремо, або через об'єднання у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Проте для повного використання потенціалу товарних особистих селянських господарств, заохочення їх до надання офіційного статусу, державою необхідно створити

сприятливі умови для їх нормального функціонування, основними з яких є:

надання товарним особистим селянським господарствам та фізичним особам-підприємцям можливості одержання пільгових кредитів на три роки. Для забезпечення кращого доступу до кредитних ресурсів створити спеціальні фонди (наприклад Європейський аграрний фонд розвитку сільської місцевості, який діє у європейських країнах);

звільнення новостворених сімейних фермерських господарств від сплати всіх податків терміном на п'ять років та надання їм одноразової допомоги;

надання законодавчої можливості функціонування товарних особистих селянських господарств зі статусом фермерських господарств як із створенням, так і без створення юридичної особи;

ухвалення державних програм підтримки розвитку сімейних фермерських господарств та передбачити законодавче трактування поняття «сімейне фермерське господарство», «сімейна ферма».

Висновки. Українські селяни завжди відзначалися працьовитістю та підприємницьким хистом. Проте вагома частка особистих селянських господарств навіть із явно вираженим підприємницьким напрямом діяльності сьогодні не вважають для себе привабливим одержання статусу офіційного підприємця.

Добровільність переходу особистих селянських господарств в офіційний підприє-

мницький статус має опиратися на забезпечення інституційних умов його привабливості. До них можна віднести в першу чергу поширення на особисті селянські господарства переваг спрощеної системи оподаткування й обліку, одержувача державної допомоги, учасника різного роду цільових програм, прозорих ринків продукції та засобів виробництва.

Для особистих селянських господарств споживчого та змішаного типів також мають бути передбачені спеціальні програми підтримки, незважаючи на те набули вони підприємницького статусу, чи ні. Такі програми мають бути направлені в першу чергу на кооперування таких господарств при організації пасовищ, сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Окремим напрямом для надання підприємницького статусу особистим селянським господарствам має стати розвиток сільського зеленого туризму. Для цього також необхідна розробка спеціальних програм підтримки, яка би передбачала наприклад субсидування державою процентних ставок по кредитах, залучення комерційних банків до кредитування, в тому числі через механізм мікрофінансування тощо.

Для прискорення процесу трансформації особистих селянських господарств у підприємницькі структури необхідне створення правових, економічних і соціальних передумов, і в першу чергу підготовка відповідних законодавчих і нормативно-правових документів.

Список літератури

1. Малік М. Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М. Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. - № 5. – С. 87-95.
2. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві / В. Я. Месель-Веселяк // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: матер. Дванадцятих річних зборів Всеукр. конг. економістів-аграрників (25-26 лют. 2010 р., м. Київ) / відп. ред. П. Т. Саблук ; ННЦ "ІАЕ". – К., 2010. – С. 11-36.
3. Прокопа І. В. Диференціація господарств населення за характером виробництва: наслідки ринкової трансформації / І. В. Прокопа, Т. В. Беркута, М. Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 74-89.
4. Прокопа І. На яку модель аграрного сектора має орієнтуватися Україна у стратегічній перспективі? / І. Прокопа, О. Бородіна // Дзеркало тижня. Україна. - № 25 від 5 липня 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/promyshliennost/na-yaku-model-agrarnogo-sektora-maye-oriyentuvatisya-ukrayina-u-strategichniy-perspektivi-.html>
5. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 № 742-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=742-15>.
6. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
7. Рябоконт В.П. Розвиток сільських домогосподарств в умовах трансформації аграрного сектору економіки / В. П. Рябоконт // Економіка АПК. – 2013. - № 9. – С. 12-19.

8. Сільське господарство України за 2012 рік: Статистичний щорічник / Державна служба статистики України; під заг. ред. Н. С. Власенко. – К.: Державний комітет статистики України, 2013. – 402 с.
9. Тернівський Т. Український феномен: особисті селянські господарства мають змінити статус / Тарас Тернівський. - Національний прес-клуб з аграрних та земельних питань. - Рідне село від 13.12.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ridneselo.com/node/9781>.

Summary.

Problem. Areas of personal transformation farms according to the nature of the agricultural products production and marketing are explore.

Results. The socio-economic background of the formation of private farms as businesses: exceeding the limit for rural farmlands area (0.25 ha); tendency to expand subsistence agriculture land over Marginal (2 hectares); capitalization of certain signs and others are considered.

The main constraints of private farms as statistically low share of surveyed households; lack of data on the cost-effectiveness of agricultural activities; displacement of state support to agriculture; ignoring the need for the formation of market infrastructure of the agricultural sector; disorder employment status of people and so on are allocated.

An example of differentiation of private farms by income from the sale of agricultural products is shows. According to his personal farms can be divided into consumer, and mixed type of commodity areas. The main directions of transformation of private farms in different types of businesses are allocated.

Conclusions. Institutional preconditions for the transformation of private farms are: to allow reception of soft loans for three years; release of newly formed family farms from taxes for five years, providing a lump sum; decision-support program of family farms; provide a legal interpretation of the term "family farm", "family farm" and so on.

Keywords: *personal farms, businesses, personal farms commodity orientation, transformation of private farms.*